

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

КАЛАМАЙКО АНДРІЙ ЮРІЙОВИЧ

УДК 347.94 : 004

**ЕЛЕКТРОННІ ЗАСОБИ ДОКАЗУВАННЯ В ЦИВІЛЬНОМУ
ПРОЦЕСІ**

12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право;
міжнародне приватне право

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі цивільного процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник:

доктор юридичних наук, професор **Гусаров Костянтин Володимирович**, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, завідувач кафедри цивільного процесу.

Офіційні опоненти:

– доктор юридичних наук, професор **Бичкова Світлана Сергіївна**, Національна академія внутрішніх справ, завідувач кафедри цивільного права і процесу;

– кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник **Бобрик Володимир Іванович**, Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, провідний науковий співробітник відділу юрисдикційних форм правового захисту суб'єктів приватного права, судоустрою та судочинства.

Захист відбудеться «10» березня 2016 року о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.086.02 у Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 70.

Автореферат розіслано «8» лютого 2016 року.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Ю. Є. Атаманова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Реалізація права на справедливий судовий розгляд, закріпленого пунктом 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, є неможливою без створення умов для всебічного та повного з'ясування обставин справи. Невід'ємним аспектом останнього є надання сторонам та іншим особам, які беруть участь у справі, можливості надавати, забезпечувати та досліджувати докази, необхідні для встановлення обставин справи, найбільш зручним та ефективним способом. Науковцями завжди приділялась увага інституту доказування, який є важливим структурним елементом судового провадження в цивільному процесуальному праві. В той же час наукових досліджень правової природи електронних засобів доказування, їх класифікації та проблем їх використання в цивільному судочинстві у вітчизняній науці цивільного процесуального права, зокрема на дисертаційному рівні, не було здійснено.

Проблеми використання електронних засобів доказування є аспектом більш широкої проблеми впровадження електронних технологій в судочинстві в цілому. Аналіз законодавства багатьох держав свідчить про те, що в них поступово з'являються норми, пов'язані з врегулюванням використання електронних технологій при розгляді і вирішенні справ судом. Окремі країни вже сьогодні мають широкий практичний та законодавчий досвід використання електронних технологій в судочинстві. Перша згадка про використання електронних засобів зв'язку при розгляді та вирішенні справ цивільно-правового характеру відомо з практики Міжнародних комерційних арбітражних судів.

Впровадження нових інформаційних технологій стало одним з ключових питань модернізації цивілістичних процесів у зарубіжних державах. Електронні форми комунікацій, зокрема, мережа Інтернет, досягли такого рівня розвитку та впливу на суспільне життя, що вони стали цінним джерелом доказової інформації, а тому потребують певного нормативного врегулювання при використанні в процесі вирішення цивільної справи судом. Інакше при всій цінності таких комунікативних мереж вони залишатимуться недоступними для використання в процесі судом при розгляді цивільних справ.

Таким чином, електронізація комунікацій в рамках судочинства стає все більш явною тенденцією, яка не оминула і вітчизняний цивільний процес. Так, відповідно до Наказу Державної судової

адміністрації України від 31 травня 2013 року № 72 «Про реалізацію проекту щодо обміну електронними документами між судом та учасниками судового процесу» суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин вже мають можливість обмінюватись з судом електронними документами, отримувати судові повістки та повідомлення за допомогою текстових SMS-повідомлень, брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції.

Разом з тим, використання електронних засобів доказування залишається в більшій мірі неврегульованим у національному цивільному процесуальному законодавстві, що перешкоджає ефективному використанню сучасних джерел інформації та гальмує розвиток відносин з використанням сучасних інформаційно-комунікативних технологій. Така ситуація викликана, зокрема, і браком законодавчого закріплення електронних засобів доказування в системі засобів доказування в цілому та відсутністю встановлених механізмів їх подання, дослідження, оцінки, забезпечення тощо.

Виходячи з цього, необхідність дослідження електронних засобів доказування як певної теоретико-прикладної проблеми є очевидним. Означені обставини зумовлюють актуальність теми дисертації, її теоретичне та практичне значення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до плану науково-дослідницьких робіт кафедри цивільного процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого в межах Державної цільової комплексної програми «Судова влада: проблеми організації та діяльності» (державна реєстрація № 0111U000957).

Мета й завдання дослідження. Метою роботи є визначення основних засад використання електронних засобів доказування в цивільному процесуальному праві з врахуванням структурних, видових та процедурних особливостей дослідження та оцінки доказів у цивільному судочинстві.

Для досягнення цієї мети було поставлено такі основні завдання:

- дати наукове тлумачення сутності електронних засобів доказування як специфічних джерел доказової інформації в системі засобів доказування та розробити поняття електронних засобів доказування, яке б відповідало сучасному стану розвитку науки цивільного процесуального права;

- виявити специфіку та особливості окремих різновидів електронних засобів доказування та сформулювати їх класифікацію з метою найбільш ефективного використання їх у доказовій діяльності;
- визначити умови допустимості електронних засобів доказування, а також порядку їх подання, дослідження та оцінки;
- охарактеризувати особливості застосування інституту забезпечення доказів стосовно електронних засобів доказування;
- проаналізувати з наукової точки зору законодавчу регламентацію використання електронних засобів доказування в зарубіжних країнах, та з урахуванням порівняльно-правового аналізу сформулювати пропозиції внесення відповідних змін до вітчизняної правової системи.

Об'єктом дослідження є доказування як структурний компонент судового провадження, спрямованого на встановлення обставин цивільної справи.

Предмет дослідження є електронні засоби доказування в цивільному процесі.

Методи дослідження. Дослідження побудовано на використанні системи наукових методів і підходів, які відповідають об'єкту, предмету та завданням дисертації.

Методологічну основу дослідження склали системно-структурний метод, який дозволив визначити місце електронних засобів доказування в структурі інституту доказування, та догматичний метод, який надав змогу здійснити тлумачення зв'язку між внутрішнім змістом і формою досліджуваних явищ.

При обґрунтуванні окремих висновків дисертації щодо процедур подання, дослідження та оцінки електронних засобів доказування автор використовував порівняльно-правовий метод для зіставлення норм національного права із законодавством та судовою практикою зарубіжних держав. Метод правового моделювання було використано для дослідження окремих явищ на ідеальних відтвореннях досліджуваних об'єктів. Використання історичного методу дозволило дослідити генезу наукових поглядів на зміст і призначення доказів та доказової діяльності в цивільному судочинстві.

У дослідженні застосовувалися також методи аналізу і синтезу, дедукції, індукції, порівняння та протиставлення у систематизації емпіричного матеріалу й отримання теоретичних результатів та практичних висновків для досягнення поставленої мети і задач дослідження.

Теоретичною базою дослідження послуговували праці таких учених минулого й сьогодення, як: С. С. Бичкова, Ю. В. Білоусов, О. Т. Боннер, К. Л. Брановицький, Л. А. Ванєєва, Є. В. Васьковський, О. П. Вершинін, С. П. Ворожбіт, А. Х. Гольмстен, М. В. Горелов, М. А. Гурвіч, П. П. Гурєєв, І. М. Зайцев, О. Ф. Клейнман, В. В. Комаров, В. А. Кройтор, С. В. Курильов, В. Ю. Мамницький, Є. О. Нефедьєв, В. К. Пучинський, І. В. Решетнікова, В. І. Решетняк, Т. В. Руда, Т. В. Сахнова, С. І. Семилетов, М. С. Строгович, В. І. Тертишніков, М. К. Треушніков, Ф. Н. Фаткуллін, С. Я. Фурса, Д. М. Цехан, Д. М. Чечот, Н. О. Чечина, М. Й. Штефан, К. С. Юдельсон, В. В. Ярков та ін.

При дослідженні дисертант спирався також на досягнення англomовних правознавців, зокрема, на праці таких дослідників, як Кен Аулетта (Ken Auletta), Майкл Аркфелд (Michael R. Arkfeld), Аарон Байєр (Aaron S. Bayer), Колін Баргер (Coleen M. Barger), Говард Куртц (Howard Kurtz), Кріс Рід (Chris Reed), Ніл Сміт (Neil A. Smith) та ін.

Основою дослідження є законодавство України та інших держав (зокрема Німеччини, Франції, Сполученого Королівства, США та ін.), а також вітчизняна й зарубіжна судова практика.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першою в науці цивільного процесуального права України науковою працею, що присвячена дослідженню електронних засобів доказування, в якій здійснено понятійне, структурне, видове і процедурне виокремлення електронних засобів доказування та виявлення особливостей їх використання при вирішенні цивільних справ.

За підсумками проведеного дослідження обґрунтовано низку нових теоретичних висновків і пропозицій, що виносяться на захист і містять наукову новизну та полягають у наступному.

Уперше:

- запропоновано наділити електронні засоби доказування в цивільному процесі самостійним процесуальним статусом в системі засобів доказування, що обумовлений структурними, видовими та процедурними особливостями дослідження та оцінки цих доказів у цивільному судочинстві, та потребою спеціального правового регулювання;

- розроблено поняття електронних засобів доказування як передбаченої законом процесуальної форми залучення носіїв письмової та аудіовізуальної інформації в електронній формі, котрі неможливо безпосередньо переглянути без використання технічних та

програмних засобів для одержання відомостей, що мають значення для розгляду справи;

- сформульовано понятійну та сутнісну кваліфікацію електронного документа в цивільному процесі в широкому (будь-яка інформація, збережена в електронній формі) та вузькому значенні (інформація, отримана і збережена як доказ для підтвердження правових обов'язків або ділової діяльності, яка зафіксована на електронних носіях та містить реквізити, що дозволяють її ідентифікувати), що має принциповий характер для номінації ступеню його модальності як засобу доказування з точки зору його належності та допустимості;

- обґрунтовано в контексті теорії доказування процесуальне значення електронного підпису, яке може полягати в допустимості засобу доказування, презумпції авторства, доказовій силі та місці електронного документа в системі засобів доказування;

- визначені особливості використання та оцінки в процесі доказування по цивільним справам інформації з мережі Інтернет, зокрема веб-сайти – специфічне інформаційне структуроване середовище, що може містити фактичні дані для встановлення наявності чи відсутності обставин по справі;

- визначено порядок процесуального забезпечення електронних засобів доказування шляхом здійснення позасудових, договірних та судових забезпечувальних заходів щодо інформації в електронній формі, а також надано їх класифікацію.

Удосконалено:

- визначення процесуального статусу інформації з мережі Інтернет для встановлення факту загальновідомості обставин, що може бути підставою для звільнення від доказування цих обставин по справі;

- теоретичні положення щодо визначення механізму відповідальності осіб, які беруть участь у справі, за ухилення від подання доказів або їх знищення та запропоновано запровадити санкції у виді штрафу та висновку суду щодо існування певного факту на користь іншої сторони.

Набули подальшого розвитку:

- пропозиції щодо використання звуко- та відеозаписів як джерела доказової інформації в цивільному процесі, доопрацьовано їх класифікацію та ознаки, які можуть мати значення для їх оцінки, зокрема динамічний характер фіксації інформації, можливість запису

без втручання людини та особливий психологічний вплив, який полягає у створенні враження безпосереднього спостереження подій;

- рекомендації щодо надання нотаріусам права забезпечувати докази для їх подальшого використання в судовому розгляді.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані у:

а) науково-дослідницькій діяльності – для подальшого дослідження проблем використання електронних засобів доказування в цивільному процесі;

б) правотворчості – як теоретичний та практичний матеріал при розробці змін та доповнень до Цивільного процесуального кодексу України;

в) правозастосуванні – для формування єдиної судової практики використання електронних засобів доказування при розгляді і вирішенні цивільних справ та підвищення ефективності судочинства;

г) навчальному процесі – під час підготовки відповідних розділів підручників і навчальних посібників з дисципліни «Цивільний процес», розробці та викладанні навчальних курсів, у науково-дослідницькій роботі студентів.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення та їх аргументація, рекомендації практичного характеру, що містяться в дисертації, обговорювалися на засіданні кафедри цивільного процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, а також були оприлюднені на таких науково-практичних конференціях: «Перевірка судових рішень в цивільному процесі України та Росії» (м. Харків, 19 березня 2013 року); «Інтеграційні процеси та інноваційні технології» (м. Харків, 11-12 квітня 2013 року); «Проблеми розвитку юридичної науки в дослідженнях молодих учених» (м. Харків, 18 квітня 2013 року); «Проблеми цивільного права та процесу» (м. Харків, 25 травня 2013 року); «Електронне правосуддя» (м. Гродно, 4 жовтня 2013 року); «Юридична осінь» (м. Харків, 14 листопада 2013 року); «Правова доктрина - основа формування правової системи держави» (м. Харків, 20-21 листопада 2013 року); «Сучасні тенденції розвитку цивільного і цивільного процесуального законодавства та практики його застосування» (м. Казань, 10-11 квітня 2014 року).

Публікації. Основні теоретичні та практичні результати дисертаційного дослідження відображено в 11 наукових публікаціях, серед яких чотири статті в наукових фахових виданнях України, одна

стаття у зарубіжному виданні і шести тезах наукових доповідей на конференціях.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які містять вісім підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації – 242 сторінки; обсяг основного тексту – 195 сторінок; кількість використаних джерел – 419 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертації, викладається її зв'язок з науковими програмами, планами, темами, визначаються мета й завдання дослідження, його об'єкт і предмет, методологія, теоретична й емпірична основи, розкривається наукова новизна одержаних результатів, практичне значення роботи, наводяться відомості про апробацію одержаних результатів і публікації за темою дослідження.

Розділ 1. «Електронні засоби доказування в системі доказування» складається з двох підрозділів та висновків.

У підрозділі 1.1 «Сутність доказування в цивільному процесі» розглядається доказування як пізнавальна діяльність суду та інших учасників процесу в рамках процесуальної форми, яка полягає у певній універсальній послідовності дій, що забезпечує перехід від ймовірного до дійсного знання, котра законодавчо врегульована та підпорядкована принципам цивільного процесу.

Діяльність суб'єктів доказування проявляється у єдності пізнавального та процесуального елементів. Пізнавальний аспект спрямований на встановлення фактичних даних по справі, в той час як процесуальний аспект полягає у процедурі подання, дослідження та оцінки доказів. Сутність доказової діяльності полягає в пізнанні обставин справи в рамках процесуальної форми, тому судове доказування є пізнанням, але не кожне пізнання здійснюється в формі доказування.

Виходячи з цього, доказування розглядається як процесуальна форма пізнання фактичних обставин справи судом та особами, які беруть участь у справі, спрямована на встановлення тих обставин, на які сторони посилаються як на підстави своїх вимог та заперечень, а також інших обставин, що мають значення для розгляду справи, шляхом дослідження передбачених законом засобів доказування.

У підрозділі 1.2 «Електронні засоби доказування у структурі засобів доказування» пропонується розглядати засоби доказування як процесуальну форму залучення доказової інформації в цивільне судочинство. При цьому зазначається, що основна проблема використання електронних засобів доказування не в тому, щоб переглянути певний електронний носій інформації, а в тому, щоб з'ясувати методи, за допомогою яких буде можливим визначити достовірність інформації. В іншому разі такий засіб доказування не може бути використано в доказовій діяльності.

Сформульовано специфічні ознаки електронних засобів доказування: необхідність застосування технічних та програмних засобів через неможливість їх сприйняття без використання зазначених засобів; наявність технічного носія інформації та специфічних реквізитів технічного характеру, які необхідно враховувати при дослідженні та оцінці таких доказів. Технічний носій може бути використано багаторазово, при цьому інформація в електронній формі може легко його змінювати без втрати змісту в силу особливостей створення та зберігання такої інформації. В контексті електронних засобів доказування неможливо вести мову про «оригінал» у звичному розумінні, оскільки всі електронні копії є ідентичними.

З позиції функціональної еквівалентності вже існуючим засобам доказування, таким як письмові та речові докази, проведена класифікація електронних засобів доказування. На підставі особливостей форми пропонується виділяти такі їх різновиди: звуко- і відеозаписи, електронні документи, а також інша інформація в електронній формі (інформаційні повідомлення). Крім того, серед електронних засобів доказування за джерелом походження виділяються файли, які створюються користувачем та комп'ютерною системою (тобто самим електронним середовищем).

Розділ 2. «Види електронних засобів доказування в цивільному процесі» складається з трьох підрозділів та висновків.

У підрозділі 2.1 «Звуко- та відеозаписи» систематизовано науковий матеріал щодо сутності та особливостей використання в цивільному процесі звуко- та відеозаписів як засобів доказування.

Звукозапис – це зафіксована на матеріально-технічному носії інформація у вигляді сполучення звуків (динамічної звукової інформації) щодо обставин, що мають значення для справи, та яка може бути відтворена за допомогою технічних засобів. Відеозапис – це зафіксована на матеріально-технічному носії наглядно-образна

(візуальна) інформація, а також зазвичай звукова інформація щодо обставин, котрі мають значення для справи, та яка може бути відтворена за допомогою технічних засобів.

Звуко- та відеозаписи як різновиди електронних засобів доказування мають специфічні ознаки (насамперед динамічний характер) та дозволяють фіксувати не просто момент, а весь перебіг подій чи явищ, що є предметом судового розгляду, а тому дозволяє більш широко дослідити дійсні обставини справи. На відміну від інших засобів доказування, зміст яких повністю визначається людиною, звуко- та відеозаписи фіксують всю інформацію, яка потрапляє до технічного пристрою, який здійснює запис, а також можуть здійснювати запис в автоматичному режимі без втручання людини. Це зменшує суб'єктивний вплив людини на фіксацію фактичних даних, що в свою чергу створює особливий психологічний вплив на суб'єктів доказування, оскільки створює у них враження, що вони безпосередньо спостерігали події, відтворені за допомогою звуко- та відеозапису. Насправді такі засоби доказування не менш ніж інші потребують перевірки достовірності та не можуть мати переваг над іншими доказами.

У підрозділі 2.2 «Електронний документ» досліджено сутність та характерні ознаки електронного документа як засобу доказування.

Електронний документ як засіб доказування у цивільному процесі є різновидом документа в цілому. Тому для розуміння їх процесуально-правового значення для справедливого розгляду цивільної справи пропонується виходити з двох підходів – матеріального та інформаційного, в залежності від того, чому надається пріоритет – змістовному чи формальному аспектам. Оскільки національне законодавство закріплює визначення документа, яке не повністю відповідає його розумінню у міжнародному стандарті з діловодства та документообігу 15489-1:2001 «Information and documentation. Records management», робиться висновок про необхідність внесення змін до національного законодавства з метою усунення зазначених колізій та гармонізації національного законодавства із міжнародними стандартами. Такі заходи сприятимуть вдосконаленню процесуально-правового сенсу вищевказаних документів при розгляді справ в порядку цивільного судочинства.

При кваліфікації електронного документа як електронного засобу доказування варто виходити з того, що він не містить свого закріплення в процесуальному законодавстві, і з теоретичної точки

зору може розумітись у широкому значенні (в якості будь-якого доказу) та у вузькому. Саме вузьке розуміння і покладено в основу запропонованого визначення електронного документа як інформації, що отримана і збережена як доказу для підтвердження правових обов'язків або ділової діяльності, котра зафіксована на електронних носіях та містить реквізити, що дозволяють її ідентифікувати.

У науково-прикладному значенні виокремлюються такі ознаки електронного документа, як наявність специфічного (технічного) матеріального носія, з яким інформація не має тісного зв'язку та може легко його змінити; специфічна мета створення – підтвердження певних юридичних фактів; наявність реквізитів (електронного підпису), які дозволяють ідентифікувати та автентифікувати електронний документ.

Підрозділ 2.3 «Мережа Інтернет як джерело доказової інформації» присвячено дослідженню особливостей використання інформації зі специфічного інформаційного середовища – мережі Інтернет.

Для розвитку правозастосовної практики використання у цивільному процесі інформації з мережі Інтернет з метою встановлення обставин цивільної справи, що розглядається судом, пропонується виходити зі структурно-складного інтернет середовища. В першу чергу мова йде про використання інформації, яка знаходиться безпосередньо на сторінках веб-сайтів. При цьому, дослідивши досвід використання такої інформації, запропоновано можливість визнання інформації, розміщеної в мережі Інтернет загальновідомою, якщо вона відповідає об'єктивному (відомість факту широкому колу осіб) та суб'єктивному (обізнаність суду щодо факту) критерію. Крім того, запропоновано розширити поняття загальновідомої інформації також тією інформацією, яка хоча й не відома суду в цей момент, але може бути ним отримана з надійного та загальнодоступного джерела. Поряд з цим, в силу динамічності інформації в мережі Інтернет, запропоновано обов'язкову фіксацію паперової копії сторінки веб-сайту в матеріалах справи станом на момент постановлення ухвали про визнання інформації загальновідомою.

При використанні матеріалів електронної пошти в процесі доказування варто враховувати технічну складність безслідного видалення таких повідомлень та їх неформальну природу, через які вони є цінним джерелом доказової інформації. В той же час звертається увага, що існують певні проблеми із встановленням автора

повідомлення та його автентичності. Для цього пропонується використати як інші засоби доказування, такі як показання свідків, так і моделі автентифікації повідомлень за допомогою листа у відповідь або характерних ознак самого повідомлення, що дозволяють судді здійснити автентифікацію навіть без наявності спеціальних технічних знань.

Розділ 3. «Прикладні аспекти використання електронних засобів доказування в цивільному процесі» складається з трьох підрозділів та висновків.

У підрозділі 3.1 «*Особливості подання, дослідження та оцінки електронних засобів доказування*» обґрунтовано пропозиції щодо порядку залучення електронних засобів доказування, а також висвітлено особливості їх дослідження та оцінки.

Виходячи з досліджених ознак електронних засобів доказування, висловлена пропозиція щодо необхідності подання таких засобів доказування на електронному носії або електронними каналами зв'язку. Подання доказів в роздрукованому вигляді дозволить суду перевірити належність доказів, оскільки електронна форма хоча й не впливає на правило встановлення належності доказів, в той же час її перевірка потребує ознайомлення зі змістом доказів, яке є неможливим без застосування технічних засобів. В той же час, такі роздрукування за своєю природою є лише копіями, які не здатні відтворити всі реквізити електронних засобів доказування, тому суд повинен досліджувати саме оригінали доказів в електронній формі.

Пропонується закріпити в законодавстві окрему процедуру дослідження електронних засобів доказування з використанням технічних та програмних засобів, а за необхідності залучати до проведення таких дій спеціаліста. Звертається увага на наявність особливостей застосування загальних та спеціальних правил допустимості електронних засобів доказування, які потребують певних пояснень та уточнень в контексті електронної форми. Докази не можуть визнаватись недопустимими лише на тій підставі, що вони існують в електронній формі. Крім того, допустимість електронних засобів доказування не може ставитись в залежність від інших доказів по справі або їх достовірності, що є самостійним елементом оцінки доказів.

Перевірка достовірності доказів в електронній формі пов'язана, на думку автора, з належною ідентифікацією, тобто встановленням автора повідомлення, та автентифікацією як підтвердження

незмінності інформації з моменту складання повідомлення автором. Встановлення дійсного походження інформації в електронній формі та її вірогідності в силу специфіки форми може потребувати залучення спеціаліста для вчинення окремих процесуальних дій.

У підрозділі 3.2 «Доказове значення електронного підпису» приділено увагу дослідженню процесуального значення електронного підпису в процесі доказування при розгляді і вирішенні цивільних справ.

З процесуальної точки зору при розгляді справ важливо визначати функції електронного підпису як техніко-правового засобу забезпечення достовірності доказів в електронній формі. Доводиться, що електронний підпис є не просто заміною власноручного підпису, а може виконувати й інші функції, такі як автентифікація, забезпечення цілісності документа та захист його від змін, фіксація часу створення, а також забезпечення конфіденційності.

Акцентується увага на тому, що електронний підпис є аналогом власноручного підпису в електронній формі, але при цьому електронний підпис може виконувати більш широкий спектр функцій, які можуть мати значення при вирішенні цивільних справ судом. Проаналізовано зарубіжний досвід у поєднанні з дослідженням нормативних актів окремих країн, що дозволило виявити окремі різновиди електронного підпису, особливості яких безпосередньо впливають на його процесуальне значення. Останнє може полягати в презумпції походження документа від певної особи, його достовірність, а також вплив на його доказову силу. При цьому достовірність інформації означає її відповідність дійсності, а вплив на доказову силу полягає у формуванні внутрішнього переконання судді.

У підрозділі 3.3 «Забезпечення електронних доказів» визначено порядок процесуального забезпечення доказів в електронній формі, а також наведено класифікацію таких заходів.

У практиці судового правозастосування важливо виокремлювати три групи заходів забезпечення доказів з метою недопущення втрати інформації, важливої для розгляду справи, та її належного процесуального оформлення: позасудові, договірні та судові.

Позасудові заходи полягають у зверненні несудових органів, установ чи організацій, таких як провайдери, засвідчувальні центри та нотаріуси. Особливої уваги заслуговує питання забезпечення електронних засобів доказування нотаріусами – діюче законодавство має декілька бланкетних норм, які не отримали свого розкриття в

діючому законодавстві. Договірні заходи полягають у вчиненні певних дій для забезпечення доказів безпосередньо самими зацікавленими суб'єктами та переважно мають превентивний характер.

Можливість судового забезпечення доказів в електронній формі, на думку автора, потребує законодавчого закріплення санкцій за порушення обов'язків щодо збереження доказів або невиконання припису суду щодо його витребування. В якості таких санкцій пропонується запровадити штраф та висновок суду щодо існування певного факту на користь іншої сторони. Вони мають забезпечити співрозмірність забезпечувальних заходів, а також баланс інтересів заявника та інших заінтересованих осіб.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення і вирішення наукового завдання, яке полягає у визначенні основних засад використання електронних засобів доказування в цивільному процесуальному праві з врахуванням структурних, видових та процедурних особливостей дослідження та оцінки доказів у цивільному судочинстві. За результатами дослідження сформульовані такі наукові положення та рекомендації:

1. З теоретичної точки зору доказування є формою пізнання в цивільному процесі, якій притаманна єдність логічної та процесуальної діяльності. При цьому суд розглядається як суб'єкт доказування, що в подальшому стає передумовою надання суду повноважень в контексті сприяння ефективному використанню електронних засобів доказування у правозастосовчій діяльності. Такий теоретичний концепт, на відміну від інших, є адекватним з точки зору дослідження сутності електронних засобів доказування.

2. На відміну від письмових доказів, які можуть бути підготовлені як за допомогою технічних засобів, так і без них, для електронних засобів доказування використання технічних засобів є визначальною умовою. Наведене вище зумовлює встановлення додаткових правил щодо подання, дослідження та оцінки електронних засобів доказування. Вони впливають з наступних ознак: неможливість безпосереднього сприйняття в силу необхідності використання технічних засобів, наявність технічного носія інформація, який інформація може легко змінювати без втрати змісту та специфічних реквізитів технічного характеру, що повинні враховуватись при

дослідженні та оцінці таких доказів. Саме наведені ознаки, а не перелік технічних носіїв, що можуть містити інформацію, мають бути використані при окресленні кола засобів доказування, які належать до електронних.

3. Запропоновано розширити перелік засобів доказування, передбачений ст. 57 ЦПК України та закріпити електронні засоби доказування як самостійний різновид на підставі особливостей джерела існування доказової інформації. Такий підхід обґрунтовується тим, що передбачені процедури дослідження речових та письмових доказів не дозволяють в повній мірі врахувати особливості електронних засобів доказування, тому більш доцільним є присвоєння останнім окремого статусу із власною процедурою дослідження. Пропонується доповнити ЦПК України статтю 64-1, визначивши в ній електронні докази як носії письмової та аудіовізуальної інформації в електронній формі, що потребують використання технічних та програмних засобів для одержання відомостей. В якості різновидів електронних доказів виділяються електронні документи, повідомлення, звуко- та відеозаписи, а також будь-яка інша інформація, створена та збережена в електронній формі.

4. Специфіка перевірки допустимості електронних засобів доказування пов'язана із особливостями застосування загальних та спеціальних правил допустимості стосовно засобів доказування в електронній формі та не залежить від висновку суду щодо достовірності інформації. Засоби доказування не можуть вважатись недопустимими тільки на підставі того, що вони існують в електронній формі. В рамках процедури оцінки доказів досліджено процесуальне значення електронного підпису, який здатний виконувати ширший спектр функцій, аніж власноручний підпис. В цивільному судочинстві електронний підпис може забезпечувати автентифікацію та ідентифікацію автора повідомлення, а також може забезпечувати незмінність та цілісність інформації в електронному документі, що може призводити до презумпції достовірності інформації або впливу на доказову силу.

5. Окремі види електронних засобів доказування мають власні особливості, що обумовлює проблематику їх дослідження й оцінки. Допустимість та належність електронних засобів доказування має інтерпретуватися в контексті неможливості безпосереднього ознайомлення з їх змістом без використання технічних засобів. Крім того, особливого значення, в силу мінливого характеру та легкості

внесення змін до електронних засобів доказування, потребує оцінка достовірності доказів в електронній формі в рамках процедур ідентифікації та автентифікації, тобто встановлення авторства повідомлення та його незмінності.

6. На основі аналізу законодавства та судової практики виявлено шляхи вдосконалення діючого законодавства щодо використання електронного підпису в цивільному процесі, які полягають у розширенні переліку законодавчо закріплених різновидів електронних підписів та закріпленні процесуального значення різновидів електронного підпису, яке може полягати у презумпції походження документа від певної особи, його достовірності, а також впливі на його доказову силу.

7. Запропоновано кваліфікувати як загальновідому інформацію, що розміщена в мережі Інтернет, якщо вона отримана судом з надійних та доступних джерел, критеріями якого є офіційність джерела та публічність органу, що оприлюднює вказану інформацію. Мова йде зокрема про веб-сайти державних органів, єдині державні реєстри та банки даних в мережі Інтернет. Крім того, досліджено питання автентифікації електронних поштових повідомлень, що не мають електронного підпису, оскільки в силу неформальної природи та технічної складності безслідного видалення вони є цінним джерелом доказової інформації.

8. При поданні та оцінці електронних засобів доказування доцільно подавати докази в електронній формі як на електронному носії, так і в роздрукованому вигляді, якщо характер інформації дозволяє зробити таке роздрукування. Друковані копії нададуть можливість суду встановити належність доказів, а також дозволять здійснити ознайомлення з матеріалами справи інших осіб, які беруть участь у справі.

9. При застосуванні забезпечувальних заходів при розгляді справи виокремлено три групи заходів забезпечення електронних засобів доказування для недопущення втрати важливої для справи інформації в електронній формі, а також її належного процесуального оформлення: позасудові, договірні та судові. Запропоновано розширити повноваження нотаріату щодо засвідчення використання електронних засобів доказування шляхом внесення змін до законодавства, яке вже містить відповідні бланкетні норми. Як заходи превентивного характеру для гарантування юридичного значення електронних документів розглядаються договірні заходи забезпечення

доказів. В рамках реформування судового забезпечення доказів для забезпечення його ефективності пропонується закріпити в законодавстві санкції за їх порушення, як у грошовій формі, так і у вигляді висновку суду щодо існування певного факту на користь іншої сторони, які мають застосовуватись у випадку порушення обов'язків щодо збереження доказів або невиконання припису суду щодо його витребування. Поряд з іншим, вказані санкції повинні забезпечити співрозмірність забезпечувальних заходів, а також баланс інтересів заявника та інших заінтересованих осіб.

10. Електронні засоби доказування класифіковано з точки зору функціональної еквівалентності існуючим засобам доказування, за критеріями характеру інформації та наявності реквізитів. Досліджено електронний документ в широкому та вузькому сенсі, запропоновано його визначення як інформації, що отримана і збережена як доказ для підтвердження тих чи інших правовідносин, яка зафіксована на електронних носіях та містить реквізити, що дозволяють її ідентифікувати.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті, опубліковані у фахових виданнях:

1. Каламайко А. Ю. Електронні технології в цивільному процесі: постановка проблеми [Текст] / А. Ю. Каламайко // Університетські наукові записки. – 2013. – № 1 (45). – С. 159–165.

2. Каламайко А. Ю. Электронный документ как средство доказывания в гражданском процессе [Текст] / А. Ю. Каламайко // Современное право. – 2014. – № 4. – С. 114–119.

3. Каламайко А. Ю. Процесуальне значення електронного підпису в доказовій діяльності [Електронний ресурс] / А. Ю. Каламайко // Право та інноваційне суспільство : електронне видання. – 2015. – Вип. 1 (4). – Режим доступу : <http://apir.org.ua/wp-content/uploads/2015/04/Kalamaiko.pdf>

4. Каламайко А. Ю. Мережа Інтернет як джерело доказової інформації в цивільному процесі [Текст] / А. Ю. Каламайко // Юридична Україна. Цивільний процес. – 2015. – № 4–5. – С. 118–123.

5. Каламайко А. Ю. Місце електронних засобів доказування та окремі питання їх використання в цивільному процесі [Текст] / А. Ю. Каламайко // Право та інновації. – 2015. – № 2(10). – С. 127–132.

Тези доповідей:

6. Каламайко А. Ю. Условия представления новых доказательств в суде апелляционной инстанции [Текст] / А. Ю. Каламайко // Проверка судебных решений в гражданском процессе Украины и России : Сборник тезисов научных докладов и сообщений «круглого стола» кафедр гражданского процесса Национального университета «Юридическая академия Украины имени Ярослава Мудрого» и юридического факультета Московского государственного университета имени М. В. Ломоносова, Харьков, 19 марта 2013 г. /под общ. ред. В. В. Комарова. – Харьков : Право, 2013. – С. 85–88.

7. Kalamaiko A. Yu. Electronic Technologies in Civil Procedure: Problem Statement [Текст] / А. Ю. Каламайко // Збірник наукових праць. Харківський національний автомобільно-дорожній університет. - Інтеграційні процеси та інноваційні технології: досягнення та перспективи технічних наук (іноземними мовами) : зб. наук. пр. / Харк. нац. автомоб.-дорож. ун-т. – Х., 2013. – Вип. 3. – С. 211–215.

8. Kalamaiko Andrii. Electronic Evidence in Civil Procedure [Текст] / А. Ю. Каламайко // Проблеми розвитку юридичної науки в дослідженнях молодих учених / Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». – Х., Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», 2013. – С. 59–62.

9. Каламайко А. Ю. Поняття та сутність електронних засобів доказування в цивільному процесі [Текст] / А. Ю. Каламайко // Проблеми цивільного права та процесу: матеріали наук.-практ. конф., присвяченій пам'яті професора О.А. Пушкіна (25 травня 2013 року). – Х.: Харківський національний університет внутрішніх справ; Золота миля, 2013. – С. 613–616.

10. Каламайко А. Ю. Проблема визначення електронного документа в цивільному процесі [Текст] / А. Ю. Каламайко // Юридична осінь 2013 року: зб. тез доп. та наук. повідомл. учасн. всеукр. наук.-практ. конф. молодих учених та здобувачів (Харків, 14 листоп. 2013 р.) / Нац. ун-т "Юрид. акад. України ім. Я. Мудрого" ; за заг. ред. А. П. Гетьмана. – Х. : Право, 2013. – 440 с. – С. 278–282.

11. Каламайко А. Ю. Електронні засоби доказування в цивільному процесі [Текст] / А. Ю. Каламайко // Правова доктрина - основа формування правової системи держави: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 20-річчю Нац. акад. прав. наук України та обговоренню п'ятитомної монографії "Правова доктрина України",

Харків, 20-21 лист. 2013 р. / Національна академія правових наук України ; відп. за вип. О. В. Петришин ; голова редкол. В. Я. Тацій ; редкол. В. П. Тихий [та ін.] . – Х. : Право, 2013. – 1032 с. – С. 812–815.

АНОТАЦІЯ

Каламайко А. Ю. Електронні засоби доказування в цивільному процесі. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України, Харків, 2016.

Дисертація присвячена комплексному дослідженню теоретичних та практичних проблем використання електронних засобів доказування в цивільному процесі. Доведено необхідність виокремлення електронних засобів доказування в самостійний різновид засобів доказування на підставі структурних, видових та процедурних особливостей їх дослідження та оцінки в цивільному судочинстві, що потребують спеціального правового регулювання.

Досліджено особливості окремих електронних засобів доказування, таких як звуко- та відеозаписи, електронні документи, а також запропоновано способи використання при розгляді і вирішенні цивільних справ інформації зі специфічного інформаційного середовищ – мережі Інтернет. Окрему увагу приділено доказовому значенню електронного підпису, а також особливостям забезпечення електронних засобів доказування.

У роботі сформульовано теоретичні положення та практичні висновки, спрямовані на удосконалення цивільного процесуального законодавства та судової практики.

Ключові слова: доказування, докази, засоби доказування, електронні засоби доказування, електронний документ, електронний підпис, забезпечення доказів.

АННОТАЦИЯ

Каламайко А. Ю. Электронные средства доказывания в гражданском процессе. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.03 – гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право. – Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Министерство образования и науки Украины, Харьков, 2016.

Диссертация посвящена комплексному исследованию теоретических и практических проблем использования электронных средств доказывания в гражданском процессе. Обосновывается положение о том, что электронные средства доказывания должны иметь самостоятельный статус на основании структурных, видовых и процедурных особенностей их исследования и оценки, которые требуют специального правового регулирования.

С этой целью разработано понятие электронных средств доказывания как предусмотренной законом процессуальной формы письменной и аудиовизуальной информации, которые невозможно непосредственно просмотреть без использования технических и программных средств для получения сведений, имеющих значение для рассмотрения дела.

Исследуются особенности отдельных разновидностей электронных средств доказывания, таких как звуко- и видеозаписи, электронные документы, а также информация из специфической информационной среды – сети Интернет. Особенности звуко- и видеозаписей как средств доказывания являются их динамический характер, а также возможность фиксации информации в полностью автоматическом режиме, что исключает субъективное влияние человека на содержание доказательств. Для понимания сущности электронных документов как средств доказывания предлагается исходить из их узкого понимания как информации, которая создана и сохранена в качестве доказательства для подтверждения правовых обязанностей, зафиксирована на электронных носителях и имеет реквизиты, позволяющие ее идентифицировать. В контексте использования для рассмотрения и разрешения гражданских дел информации из сети Интернет предложена возможность и сформулированы условия признания такой информации общеизвестной, а также исследованы особенности использования веб-сайтов и сообщений электронной почты в качестве источника доказательственной информации.

Отдельное внимание уделено доказательственному значению электронной подписи, которое может проявляться в допустимости

средства доказывания, установлении презумпции достоверности информации, влиянии на доказательственную силу таких средств доказывания путем формирования внутреннего убеждения судьи о неизменности и целостности информации, удостоверенной электронной подписью.

Определен порядок процессуального обеспечения электронных средств доказывания путем совершения внесудебных, договорных и судебных обеспечительных мер по отношению к информации в электронной форме.

Сформулированы теоретические и практические выводы, направленные на усовершенствование гражданского процессуального законодательства и судебной практики.

Ключевые слова: доказывание, доказательства, средства доказывания, электронные средства доказывания, электронный документ, электронная подпись, обеспечение доказательств.

ANNOTATION

Kalamaiko A. Yu. Electronic Evidence in Civil Procedure. – Manuscript.

The Thesis for obtaining the Scientific degree of a Candidate of Legal sciences on specialty 12.00.03 – civil law and civil procedure; family law; international private law. – Yaroslav Mudryi National Law University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2016.

The dissertation is devoted to the comprehensive research of the theoretical and practical problems of usage of the electronic evidence in civil procedure. It is proved the necessity of isolating electronic evidence in an independent kind of evidence on the basis of structural, procedural and specific characteristics of their research and evaluation in the civil proceedings requiring special legal regulation.

The features of some varieties of electronic means of proof, such as sound and video, electronic documents, and proposes ways to use when considering and resolving civil cases information on the Internet. Special attention is paid to the evidentiary value of electronic signature and features of securing electronic evidence.

The theoretical concepts and practical conclusions aimed at improving civil procedural law and judicial practice laid down in this scientific work.

Keywords: proving, evidence, means of proof, electronic evidence, electronic document, electronic signature, securing evidence.

Відповідальний за випуск:
кандидат юридичних наук, доцент
Удальцова І. В.

Підписано до друку 2.02.2016 р. Формат 60x90/16
Папір офсетний. Віддруковано на ризографі.
Умовн. друк. арк. 0,7. Облік. – вид. арк. 0,9.
Тираж 100 прим. Зам. №1431

Друкарня
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
61024, Харків, вул. Пушкінська, 77